

Jacsev Nikolai

Európa felelőssége kisebbségei identitásának megőrzésében

(A szetuk múltja, jelene és jövője)

The Responsibility of Europe Regarding the Preservation of the Identity of its Minorities

(Past, Present, and Future of the Setu People)

After the EU enlargement in 2004, the Setu people, beyond being a minority in Estonia and Russia, will become a minority of the Community as well. Thus, they will have an opportunity to place their fate under the defence of a political power stronger than that of the Estonian State. However, it is in question whether the EU will be willing to pursue a regional minority policy which reaches beyond its borders or it will choose to overlook peripheral problems for the sake of preserving internal freedom.

Mind többször hallani közemberek szájából is olyan megnyilatkozásokat, amelyek alapján az a benyomásunk támadhat, hogy Európa fogalma azonos az Európai Unióval. Kiváltképp most, a bővítés előestéjén, amikor a bekerülési esélyek mértéke egyben presztízs-értékű rangsorolást jelent a részt vevő államok körében. Ugyanakkor – az európaiság kérdését kisebb-nagyobb nemzetközi csoportokban felvetve – nemegyszer tapasztalható, hogy valaki minél távolabb lakik az Európai Uniótól, annál inkább szükségesnek tartja hangsúlyozni európai mivoltát. E két jelenség minden bizonnyal összefügg egymással. Nem véletlen, hogy aki földrajzi értelemben véve Európa lakója, de minden egyéb körülmény miatt áthidalhatatlan távolság választja el az európai ideáltól, az azon igyekszik, hogy legalább eszmei szinten hangsúlyozza európaiságát. Talán a leginkább frusztrált a magunkfajta, kelet-közép-európaiként kategorizált társadalmak lehetnek, amelyeket már valóban nem sok választ el a teljes jogú Európai Unió tagságtól, ugyanakkor a fejlődéssel kapcsolatos várakozásaik elmaradása politikai és kulturális feszültséget okoz a körükben.

Nemegyszer még a fejlett társadalmak tagjai is kénytelenek alapvető emberi jogaik semmibe vételét elviselni. Ráadásul ezeknek a korlátozott emberi jogoknak egy része épp a leendő (más esetben a meglévő) EU-tagsággal áll szoros kapcsolatban. A tanulmányban erre a paradox helyzetre szeretnénk egy konkrét példával, az észt–orosz határterületen lakó szetuk helyzetének a bemutatásával rávilágítani.

1. A szetuk délkelet-észti etnikai csoportként ismeretesek (Pomozi 2000), de a szovjet-országi szakirodalomban inkább észti néprajzi csoportként határozzák meg őket (Richter 1979). Észtországban több ilyen, jól elkülöníthető pseudo-etnosz is található, akik ugyan észtnek tartják magukat, de emellett erős helyi jellegzetességekkel és identitással is rendelkeznek (mint nálunk, mondjuk, a palócok vagy egykor a székelyek). Ilyen csoportot alkotnak többek között a võruiaiak, a mulgiak, a Saaremaa-beliek és a szetuk is. Általában saját megyéjük van: Võrumaa, Viljandimaa, Saaremaa stb.¹ Nagyjából a két vi-

¹ észti maa – német 'Land' – magyar 'föld'

lágháború közötti időszakban valóságosan létezett a szetuk szűkebb hazája, Setumaa is, amely ma már csak történelmi térképeken, könyvek hasábjain látható, és az emberek emlékeiben, vágyaiban éled újjá.² A felsorolt megyék mind Észtország igen gyengén iparosodott (déli–déleleti) vidékei közé tartoznak. Bizonyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy az ott lakók általában véve ragaszkodnak a helyi hagyományokhoz, hiszen az iparosodással járó változások nem semmisítették meg a hagyományos közösségeket.

A vőruiak létre is hívtak egy immár állami fenntartású intézményt, mely a *Võru Instituut* nevet viseli. Közvetlenül az észti kulturális minisztérium alá tartozik (mint például a múzeumok), feladata a vőru nyelv(járás) és identitás kutatása, őrzése, ápolása, erősítése. Az intézet tevékenységének köszönhetően mára gyakorlatilag kialakult egy második észti irodalmi nyelv, az ún. „võro-seto” nyelv, amely minden nyelvi szinten eltér az irodalmi (északi-) észttől, lehetőleg kidomborítva a kettő közti különbséget. Meg kell jegyezni, hogy ez az új irodalmi nyelv nem azonos a 17. század közepétől a 20. század elejéig használt önálló délészti irodalmi nyelvvel (amely egyébként a tartui nyelvjáráson alapult). Maguk a „utcai vőruiak” nem sokat érzékelnek a rangos újításból. Aki eddig a nyelvjárásban beszélt, az ezután is ezt fogja használni, de a bonyolult írásmód nagy nehézséget okoz az irodalmi észti nyelvhez szokott szemnek. Vőrumaa iskoláiban fakultatív módon elsajátítható ez az új irodalmi nyelv, a felnövő generáció némely tagja valóban tudja majd használni. Akik ma felnőttként képesek vőruil írni, azok mind nyelvészek, irodalomkritikusok és más értelmiségiek.

A szetuk alapvetően abban különböznek a vőruaktól, hogy vallásukban az orosz hagyományokat követik, tehát ortodoxok, míg a szetu nyelvet a vőru dialektusának tekinthetjük, mivel csak minimális lexikai és fonetikai különbségek vannak köztük. A vőruiak a szetukat nyelvi-mozgalmi szempontból szövetségességüknek tartják, bár ezzel a szetuk nem mindig értenek egyet. Például a szetuk egy kicsit egyszerűbb írásmódot használnak, mint a vőruiak. Amíg az identitás meghatározásában fontosabb szerepet játszott a vallás, mint a nyelv, addig (még 20. század eleji források szerint is) „orosznak” nevezték magukat (vö. *vinnelane, vindlane*) (Zsirai 1937: 448–449; Sarv 1998: 305). Ezenkívül természetesen őriznek olyan hagyományokat, amelyekről a kutatók feltételezik, hogy Észtország más területein is éltek korábban, de kihaltak. Ilyen a szetu asszonyok népviselete, a folklórhagyomány vagy az ünnepek.

Amikor a szetuk által lakott terület 1920 után az első Észt Köztársasághoz került, megindult a szetuk „észtesítése” (vö. Seto kongressz 3; Richter, J. 1979): észti vezetékneveket kaptak (korábban – az orosz parasztokhoz hasonlóan – nem volt vezetéknevük, vagy pedig a nagyapai keresztnévet használták ekként), észti tannyelvű iskolákba kerültek, „felvilágosították” őket arról, hogy ők észtek, ez azonban számukra mindaddig valószínűleg teljesen mellékes volt. Az észtek egyszerűen megpróbálták magukhoz hasonló kultúremberré tenni a szetukat, vagy ahogy ők mondják szebb szóval: „integrálni”, mint ahogy ezt mostanság az oroszokkal teszik, csak az előbbi talán egy kicsit nagyobb hazafias lelkesedés kísérte. Mindenki boldog is volt: együtt az észti nemzet!

A boldogság sajnos nem tartott sokáig: 1940-ben Észtországot a Szovjetunió annektálta, s a határokat 1945-ben az oroszok javára módosította úgy, hogy a főleg oroszok és szetuk által lakott Setumaa nagyobb hányada közigazgatásilag az Orosz SzSzk-hoz került. Ez a végzetes lépés akkor még nem okozott túl nagy problémát, hiszen a határok átjárhatóak maradtak, észti, szetu, orosz és lett parasztok egyaránt a leningrádi piacra termeltek.

² Setuföldet északról a Pszkovi-tó, délről a lett–orosz határvonal, keletről a Pszkovi kerület, nyugatról Vőrumaa és Põlvamaa (a vastseliini és a räpini nyelvjáróterület) határolja.

Csakhogya a határmódosítás beindította az addigra észti öntudatra ébredt szetuk tömeges városba (az Észti SzSzK-ba való) áramlását, ami végeredményben gyors asszimilálódásokat hozta magával.

Észtország számára 1991-ben ismét eljött a függetlenség napja, a határok pedig maradtak úgy, ahogy voltak: a szetuk egy része Oroszországhoz, a másik része pedig Észtországhoz került. Ráadásul bevezették a kölcsönös vízumkényszert, ami gyakorlatilag megbénította a határok addigi szabad átjárhatóságát, súlyosan érintette az amúgy is hátrányos helyzetű vidéket, valamint az ott lakó szetuk, észtek, lettek és oroszok gazdasági helyzetét és szociális kapcsolatait, családtagok ezreit vágva el egymástól, s felborítva az addigi kereskedelmi csatornákat.

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a szetuk etnikai identitásának problémája különösen érdekes témát kínál a kutatók számára: ők most egy etnikai csoport, amely különböző politikai, kulturális, sőt gazdasági erők metszéspontjában él. A kelet s nyugat felől jövő hatások természetesen nem játszottak egyforma szerepet az identitás és a kultúra kialakításában, s a történelem folyamán inkább hol az egyik, hol a másik dominált. Eközben formálódott ki az egységes arcú szetu kultúra, amely a történelmi-kulturális hatások figyelembevételével teljesen természetes folyamatként is felfogható. A kialakult kulturális szinkretizmus csak a szomszédos területek lakosságának a kultúrájával összevetve, illetve csak azok szemében tűnhet különösnek – mint ahogy ez a szetuk külső elnevezéseiből is kitűnik.

2. A szetuk önelnevezése korábban ugyanaz volt, mint általában az észteké: *maarahvas*, ami annyit tesz: 'az a nép, amelyik ezen a földön/területen lakik' (*maa* /Nom=Gen/ 'föld', *rahvas* 'nép', vö. német *Landsleute*). A *setu* a szetuk külső elnevezésének észti irodalmi változata (nyelvjárási vagy szetu alakja a *seto*), amely ma már teljesen elfogadott a szetuk körében, s mely szónak az eredete a szetuk nyugati szomszédainál keresendő. A vöruiak a szetukat *setokesed*, önmagukat az ennek megfelelő *vörukosed* névvel illetik. Pontos eredete tisztázatlan, de valószínűleg a „szomszédos népekre” általában használt pejoratív megnevezésekkel hozható összefüggésbe, mert egészen a legutóbbi időkig sértőnek érezték a szót maguk a szetuk. Enn Ernits (1985) úgy véli, hogy a *setu* azokra az emberekre vonatkozott, akiknek a beszédében két nyelv szavai vagy más elemei keverednek (vö. észti *segema* 'kever' és *seotud* 'kevert'). Ernits nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy a szó etimológiája az észti nyelvjáráskorban szerte megtalálható *setu-setukene-setukas* 'gebe; szegény, szerencsétlen állat' alakra vezethető vissza. (Más etimológiákra vonatkozóan l. még: V. Sarv 1998 és Jääts 1998).

Az oroszok a szetukat a 'félhitűek' (*poluvercü*) névvel illették, amely a pravoszlávval ('igazhitű') ellentétpárt alkotó fogalomként felfogva számunkra azt jelzi, hogy az ortodox hit nyújtotta látszólagos közösség ellenére az oroszok is megkülönböztették maguktól a szetukat. Ennek a nyelvi különbségen kívül valószínűleg az is oka lehet, hogy a szetuk vallása kettős arcot mutat, mert tovább élnek benne pogány elemek is (vö. O. Loorits 1959). A különbségtévés tényét azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert az etnikai identitás egyik meghatározó eleme a másoktól való kölcsönös megkülönböztetés.

3. A szetukról fennmaradt híradások első példái a 19. század elejéről, elsősorban újságok hasábjairól valók. Egy 1831-ben megjelent német nyelvű úti beszámolóban olvasha-

³ Christian Hieronymus Justus Schlegel: *Reisen in mehrere russische Gouvernements in den Jahren 1801, 1807, 1815, 1830. Sechstes Bändchen. Reise von St. Petersburg nach dem Pleskowischen Gouvernement im Monat Julius 1815.* Meiningen, 1831.

tunk a Pszkovi kormányzóság nem orosz nyelvű lakosságáról.³ A tudomány számára F. R. Kreuzwald fedezte fel őket folklórgyűjtő útja során 1848-ban. Úgy fogalmaz, hogy Setumaa a tudomány számára *terra incognita*.⁴ Korai forrásnak számít még J. F. Wiedemann észtnémet szótárán⁵ kívül Oskar Kallas 1895-ből,⁶ valamint Trusman 1890-ből⁷ és 1897-ből⁸ származó írása. Mírotvorcevnak többek között feltűnt a livóniai és a petseri észtnyelv közötti nagy különbség.⁹

A 20. század első évtizedeitől kezdve észtn értelmiségiek – felismerve a helyzet jelentőségét – valóban aktív szerepet kezdtek játszani a szetuk felzárkóztatásában. Ez főleg 1907-től kezdti éreztetni pozitív hatását, amikor is először merült fel nyíltan az észtnyelv használatának igénye Setumaa iskoláiban és templomaiban. 1908-ban alapították meg az első észtnkönyvtárat Petseriben.¹⁰ 1909-től Tartuban kiadják a petseri észtnkek kéthetente megjelenő újságját, a *Petseri Postimeest*, de az érdeklődés hiányára való hivatkozással körülbelül egy év múlva megszüntetik.

1908-ban Willem Buk jár körükben, s úti tapasztalatait a *Petserimaa eestlased* című kis könyvében foglalja össze a nagyközönség számára. Az első antropológus utazók naitvitása sugárzik művéből, bár igyekszik számadatokkal bizonyítani tényszerűségét. Anekdotákkal is bőven szolgál, amikor azt írja például, hogy a petseri észtnkek akkoriban egyáltalán semmit nem tudtak a többi észtről és a világról. Nem ismerték az észtnbetűket, ezért újságot sem tudtak olvasni, hanem észtnkek olvastak fel nekik az újságból, de nem állták meg, hogy egyúttal el ne süssenek néhány szetu-viccet. Buk néhány tájékoztató jelleghű statisztikai adattal is szolgál.

A szetuk e korai észtnöntudatra ébredésének az egyik leglátványosabb eredménye az lett, hogy 1917-ben, az oroszországi forradalom előtt kb. fél évvel a szetuk lakta járások maguk fordultak az észtnállamtanáchoz konkrét egyesülési szándékkal. Az ügyre a tartui békeszerződéssel adta hivatalos áldását a két érintett fél, az észtn és az orosz kormány 1920. február 2-án. Ezt követően az észtnkormány még komolyabb felzárkóztatási politikát kezdett folytatni a délkeleti régióban. Az észtnítés leginkább Petseri városát, Setumaa központját érintette.

4. Az első ÉsztnKöztársaság berkein belül, az 1920-as évektől kezdve a kulturális és társadalmi élet élénkülése figyelhető meg. Sorra alakulnak a könyvtárak és egyesületek, a

³ F. R. Kreuzwald: *Maailm ja mõnda*. 1953. Tallinn (idézi Jääts 1998: 27).

⁴ Wiedemann, J. F.: *Eesti-saksa sõnaraamat*. 1869. Tallinn.

⁵ Kallas, Oskar: Einiges über die Setud. In: *Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1894*. 1895: 81–105.

⁶ Ю. Трусман: Полуверцы Псково Печлрского края. – *Живая старина 1890/1*: 31–62.

⁷ Ю. Трусман: О происхождении Псково Печлрских полуверцев. – *Живая старина 1897/1*: 37–47.

⁸ М. Миротворцев: Об эстах или полуверцах Псковской губернии. – *Памятница книжка для Псковской губернии на 1860 год*. Псков. 1860.

⁹ Cikkemben az észtnhatár közelében fekvő oroszországi Печёры (magyarul Pecsora) városának észtnváltozatát (Petseri) használom, ezzel is hangsúlyozva észtnjellegét. Kivételt csak akkor teszek, ha azt a kontextus megkívánja.

¹⁰ *Seto lugõmik I és II*. 1922, ill. 1924. Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi toime-tused VI. és XI.

társadalmi érintkezés észt mintákat követ. Napvilágot lát a szetu olvasókönyv.¹¹ Az észtek és finnek kezdettől fogva nagyra értékelték a szetuk folklórkincsét. A legszélesebb folklórgyűjtést a vőruai származású Jakob Hurt végezte a körükben 1884-ben és 1886-ban, majd utána 1902-ben és 1903-ban, az összegyűjtött anyag Helsinkiben jelent meg három vaskos kötetben.¹² 1922 októberében rendezték meg az első szetu dalos ünnepet. A finn folklorista, A. O. Väisenen 1923-ban fedezte fel Anne Vabarna (1877–1964), a leghíresebbé vált szetu népdalénekes asszony tehetségét. A fiatal Pauloprit Voolane pedig azzal a gondolattal állt elő, hogy ha a finneknek és az észteknek van eposzuk, akkor a szetuknak is bizonyára kell, hogy legyen. Anne Vabarna 1927-ben énekelte meg Peko, a szetu hős eposzát, melynek 1995-ös kiadása¹³ által váltak a szetuk először híressé a nagyvilág előtt.

Állami kezdeményezésre, 1921 októberében összehívják az első szetu kongresszust Petseriben azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a szetuk észt öntudatát tovább erősítsék, és hogy megtárgyalják az észt kultúrpolitika aktuális szetu-kérdéseit. A felszólalók észtek, a szetuk azonban a hallgatóság szerepét kapták. A szervezők pozitív szándékában mindemellett nem kételkedhetünk. A nyelvész Villem Ernits például beszédében hangsúlyozta, hogy a szetukat fel kell szabadítani az észt többség hatalma alól, hogy észt öntudatuk szabadon megnyilvánulhasson. A második szetu kongresszust 1930-ban rendezték szintén Petseriben és hasonló céllal, immár ugyan helyi – de helyi észt – kezdeményezésre. A szetuk kívülállása továbbra is aktuális problémaként rajzolódik ki: „A szetuknak észtekké, teljes értékű állampolgárokká kell válniuk” – mondta az államgyűlés elnöke, Karl Einbund. Annak ellenére, hogy mindkét oldalon megvolt az egyesülés szándéka, az egyik fél egyértelműen meghatározója volt a közeledés mikéntjének, a másik pedig elszenvédője. Jól jellemzi a helyzetet a vezetéknev-program végrehajtása. Egyrészt körülbelül fél év volt a törvény megszületése és a végrehajtás végső határideje között (s akkor még korántsem terjedt ilyen gyorsan az információ, mint manapság); másrészt kizárólag észt nevek közül választhattak a szetuk. Aki a megadott határidőre (1922. január 1.) nem jegyeztette be vezetéknevét, annak hivatalból adtak.

1944. augusztus 16-án a szovjethatalom vette át az irányítást Setumaa felett. 1945 januárjában Setumaa 1880 km²-es összterületéből 1165 km²-t, azaz kb. a 60%-át a Pszkovi területhez csatolták, vele együtt a szetuk fővárosát, Petserit is. Az észt oldalon maradt szetu területet kétfelé osztották: a déli része Vörumaahoz került, az északi pedig az újonnan formált Pölvamaahoz. Ezzel a lépéssel a szovjet politikai hatalom a szetuk saját területét háromfelé szakította. Ez a szétszakítottság jelenti a szetu nép legnagyobb sérelmét, olyan traumát, amely a magyarok Trianonjához fogható, csak annál még sokkal élőbb. A határkérdés és a széttagozottság a szetu identitás legfőbb problémája, amely köré csoportosul az egész modern kori szetu mozgalom.

5. A szetuk identitáskutatásának kezdetét Jelizaveta Richter hetvenes évekbeli terepkutatásai jelentik. Szinte kizárólag oroszul publikált, de publikációi az Észt SzSzk-ban jelentek meg. Szetu-kutatásaiban a szovjet etnológia meghatározásaiból indul ki, többek között abból, hogy a szetuk észt *néprajzi csoport*. 1974–1975-ben kérdőívvel járta be egész Setumaat, de felhasználta a községi tanácsok statisztikai adatait is. Írásai alapján te-

¹² *Setukeste laulud I–II–III*. 1904–1905–1907 Helsinki: SKS.

¹³ Paul Hagu – Seppo Suhonen (szerk.): *Peko. Setu epos*. 1995. Kuopio: Snellman Instituuti A-Sarja 18.

repmunkáinak idején már előrehaladott fázisában volt a szetuk integrációja a „szocialista észtk nemzettel”. Az adminisztratív határ észtk oldalán észtk között éltek a szetuk. Az észtk volt a nyilvános érintkezés nyelve. A gyerekek észtk tannyelvű iskolába jártak, a munkások a városokban észtk között dolgoztak. Az észtkkel való kapcsolatuk kiszélesedett. A szetuk többsége jól tudott észtkül is, s a szetu nyelv sokban hasonult is az észtkhez. Sokkal több szetu–észtk vegyes házasság kötött, mint a szovjet idők előtt, különösen a városokba költözött szetuk körében. A vallási különbség, amely korábban a vegyes házasságok legfőbb akadályát jelentette, az ateista Szovjetunióban már nem volt meghatározó jelentősége. Az 1940-es évektől a keresztnévadásban észtk szokások jöttek divatba.

A határ orosz oldalán élő szetuknak természetesen az oroszosító politikával és a szovjet-orosz mindennapokkal kellett szembenéznük. Számatalan bevándorló érkezett, főleg Pecsora városába a Szovjetunió minden tájáról, akik figyelmen kívül hagyták a helybeliek hagyományait. Emiatt, valamint a nehéz gazdasági, kulturális és oktatási helyzet miatt megkezdődött a petseri szetuk elvándorlása az Észtk SzSzk-ba, elsősorban a városokba, ez a folyamat a hetvenes évekre érte el tetőfokát.

Az 1970-es években a megkérdézt szetuk többsége a kettős (szetu–észtk) identitás jeleit mutatta. Az idősebbek, akik még emlékeztek a „szetu” etnonímia pejoratív értelmezésére, elkerülték a szó használatát, inkább „régik észtkeknek” nevezték magukat. Jellemző a tősgyökeres észtk vagy vegyes, néha finnugor eredetre való utalásuk, ami az olvasottságnak, nagyobb tájékozottságnak s az oktatás hatásának tudható be. Nem észtk közegben soha nem nyilvánították ki szetu identitásukat, mindig csak észtkként mutatkoztak be. Jellemző a generációk hovatartozása közötti tudatos különbségtéves is, melyben jól megragadható az asszimilálódás folyamata: „Mi szetu nép vagyunk, de a gyerekeink már észtkek” (Richter 1979:105). A szetu gyerekek még a pecsorai körzetben is így tanulták: „Elan Eseti NSV-s, selle pealinn on Tallinn, olen eestlane...” [Észtk vagyok, az Észtk SzSzk-ban élek, melynek fővárosa Tallinn...]. 1960-ban az Észtk SzSzk minden polgára kapott személyi igazolványt, melyben a szetuk észtkeknek voltak feltüntetve.

Richter szerint mindezek ellenére a szetuk szívéhez a szetu hagyományok és a szetu nyelv közelebb állt. A szetuk saját nyelvüket használták egymás között, számos területén a magánélet szférájának. A szetu nyelv használata etnikai határként jelentkezik továbbra is a szetuk és oroszok, de a szetuk és észtk között is. Természetesen egyre kevésbé, mert jellemző módon az iskolás gyerekekkel irodalmi nyelven igyekeztek beszélni már odahaza is, hogy „ne legyenek nyelvhelyességi problémáik az iskolában”. A gyerekek természetesen értették a szetu nyelvet, ha sok esetben nem is tudták használni. Az elvándorolt családtagok rendszeresen hazalátogattak hétvégenként, szünetekben, a nyári mezőgazdasági munkák idején, valamint a nagyobb ünnepek alkalmával. Ekkor nyelvhasználatuk igazodott a helyi normákhoz.

Az 1970-es években a női népviselet még élő hagyományként jelentkezik a szetuk között, mindenekelőtt ünnepi alkalmakkor. A szetuk esztétikailag szépek tartják saját népviseletüket, melynek magukra öltése elsősorban az ünnepi emelkedettség, a családi és egyúttal etnikai hovatartozás kifejezése. Az idősebbek egyéb hagyományaikhoz is ragaszkodtak, például a szent sarokhoz, háziszóttésekhez, vagy ételeikhez. A szetuk egyéb tárgyi kultúrája (például a lakberendezés) ekkorra már azonosult, nem tért el az „általános” észtk (vidéki vagy városi) kultúrától.

A szetu identitás fenntartását erősítik a hagyományos naptári, egyházi és családi ünnepek. Richter kiemeli ezek közül is a temetői szokásokat. Ilyen alkalmakkor összegyűlt a tágabb család, ezáltal erősödött az összetartozás-tudat a különböző helyen lakók és a kü-

lönféle generációkhoz tartozó családtagok között. A születésnapj ünnep észet hatásra honosodott meg a szetuk között.

Jelizaveta Richter a totális elnyomás legszorongatóbb idején mutatja be a szetu kultúra állapotát és asszimilálódásának fokát, akkor, amikor nemcsak a szetu, de az észet nyelv fennmaradása is veszélyben forgott. Írásában jól érzékelhető az a politikai attitűd, amely a szetukat az észtekkel azonosítva igyekszik erősíteni az észet nemzeti tudatot. Mégis az asszimilációs folyamat részének tekinthető, noha az asszimiláló nemzet nem idegen (például az orosz), hanem nyelvileg rokon testvérnép, az észet.

6. A szetu identitás őrzésében, alakításában és feltárásában fontos szerepet vállalt – és vállal továbbra is – az észet folkloristaként ismert Paul Hagu. Két írása kapcsolódik szorosabban a szetu identitás problémaköréhez (vö. Hagu 1978 és 1995). A két cikk megjelenése között eltelt időben is sokat tett a szetu identitás erősödéséért és az önazonosság új útjainak megtalálásáért. Ő pártolta például a Szetu Királyság napjának ünnepét, igaz külföldi (norvégiai) minta alapján, de ez 1994 nyara óta a szetu hagyományok részévé vált.

Talán nem meglepő, hogy Paul Hagu a folklórt tartja a szetu identitás legkifejezőbb elemének. Maga is aktívan kiveszi részét a szetu folklórkinés életben tartásából. A szovjet időkben a folklór ugyan kilépett a korábban hagyományos társadalmi közegeből, ugyanakkor élvezhette a különféle kultúrhivatalok támogatását, és így valóban jelentős szerepet játszott a szetu identitás megőrzésében. Az első szetu népdalkórusok az észet oldalon az 1950-es években alakultak, az orosz oldalon majd egy évtizedes késéssel. Természetesen a városi szetuknak is voltak kórusaik, melyek ugyanúgy ismertek lettek akár külföldön is. A fellépések lehetőséget teremtettek nemcsak a folklórhagyomány, de a nyelv és a népviselet életben tartására is. 1977-től háromévente rendezik meg a dalos ünnepeket Észtországban. Ez az esemény hozta össze először nem csak a különböző finn-ugor népek folklór-együtteseit, de a szetukat is egymással és a nagyközönséggel. Bizonnyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy maguk a szetuk is ráeszméltek, micsoda kincs birtokában vannak. Emellett a nyolcvanas években egész Észtországra (sőt az egész Baltikumra) jellemző volt a saját múlt és helyi hagyományok, elsősorban a folklór iránti érdeklődés élénkítése, amely a nemzeti önkifejezés akkoriban preferált formája volt, s amely az ún. „énekítő forradalom” kialakulásához vezetett. Mindez ráadásul (szovjet) állami támogatással valósult meg. 1985-ben például a moszkvai vezetés Észtországot találta a legmegfelelőbb helynek arra, hogy megrendezze a Nemzetközi Folklórfesztivál és Népi Kultúra Tanács éves közgyűlését. Ezután szinte évente követték egymást a nemzetközi folklórrendezvények Észtországban. 1990-ben megalapították a viljandi főiskola népzene tanszékét is. Mindez elkerülhetetlenül vezetett az addig szunnyadó, ám életerős delészt öntudat feléledéséhez.

7. A szetu mozgalom az 1980-as évek második felében fokozatosan alakul ki a fentebb ismertetett hagyományörző mozgalomból az egységes vöru-szetu mozgalom részeként. 1988-ban hozzák létre a Vöru Nyelv és Kultúra Alapítványt vöru aktivisták és civil szervezetek, többek között a Szetu Társaság. Még ugyanabban az évben megrendezik Vörumaa és Setumaa napját Vöru városában, a következő évvel pedig kezdetét veszi a máig töretlen kaikai nyáriegyetem-sorozat. A vöru eseményekkel párhuzamosan a Tartuba költözött vöruiak is megmozdulnak, és megalapítják saját társaságaikat. 1990-ben megkezdí adását a Vöru Rádió, amely a Szovjetunió első nem állami kézben lévő rádiója. A vöru nyelv további fejlődése szempontjából kiemelt jelentőségű a vöru írásmód kialakítása, mely több éven át tartó együttes gondolkodás és egyeztetés után 1996-ban

nyerte el mai formáját. Az egységesített vöru-szetu nyelv alapját a 20. század elején Vörumaa középső járásában beszélt nyelvváltozat adja.

A Vöru Intézet 1995-től működik Észtország Kormányának az évi 111. számú határozata alapján. Az intézet 1996-tól rendszeresen rendez konferenciákat, melyek immár az újjászülető balti-finn kis népek és nyelvek (lívek, kvének, Tornio-völgyi finnek, lappok, karélok stb.) legjelentősebb fórumává váltak. A konferenciákon elhangzott előadások anyagán kívül az intézet saját kutatásainak az anyagait is publikálja. Különböző projekteket koordinál, melyek az oktatástól kezdve a népművelésen keresztül a vidékfejlesztésig, a gazdasági erőforrások kiaknázásáig számos más területet is felölelnek. Egyik ilyen projektjük keretében 1996 óta folytatnak rendszeresen régészeti feltárást Setumaaban. Újabbban különös hangsúlyt fektetnek a gyerekkönyvek, oktatási segédanyagok és tankönyvek megjelentetésére. Egyik legújabb, 2002-ben napvilágot látott kiadványuk a vöru–észt szótár. Mindezek mellett nagyra kell értékelnünk naprakész információkkal szolgáló internetes honlapjukat is.¹⁴

Az eddig ismertetett általános délészti, illetve vöru mozgalomtól a szetu mozgalom annyiban sajátosabb, hogy kifejezetten a szetukra, a széttagolt, de mégis egységes Szetuföldre, valamint az azt átszelő határvonalra fordítja figyelmét. Ebből adódóan a szetu mozgalomnak a vöruinál sokkal jelentősebb a politikai vetülete. A szetu mozgalom legfontosabb célja a három részre szakadt Setumaa újraegyesítése. Emellett természetesen fontos szerep jut a szetu néphagyományok életben tartásának, valamint a helyi gazdasági és kulturális élet fejlesztésének. Mind a harmadik, mind a negyedik Szetu Kongresszus egyik központi témája a tartui békeszerződésben rögzített határ visszaállítás volt, amelyet a szetuk – ahogy az észtek is – az egyetlen jogerős határvonalként fogadnak el. A mostani határt a berlini fal nyomán „szetu fal”-nak nevezik, mely veszélyezteti a szetu nép és kultúra fennmaradását.

A modern kori Szetu Kongresszus afféle, szélesebb körben el nem ismert, de demokratikus, háromévente összehívott önkormányzatként vagy kisebbfajta parlamentként működik. Szavazóképes résztvevői egyben a különböző szetu közösségek és szervezetek küldöttei, mind az észtszágai terület falvaiból és városaiból, mind az orosz oldalról. A Szetu Kongresszusokról kiadott anyag (1. *Seto Kongress 3, 4 és 5.*) történelmi dokumentum, amelyben kifejezésre jut a szetu identitás számos eleme és a szetu mozgalom politikai szerepvállalása. Az egymást követő kongresszusok témaválasztásukban és hangulatukban bizonyos eltérést mutatnak, ami jelzi azt, hogy a központi probléma folyamatos megléte ellenére a szetuk maguk is átértékelik helyzetüket, s meghirdetett programjaikban egyre inkább igazodnak a valós lehetőségekhez.

A szovjetrendszer követő első kongresszusuk, amely a 3. Szetu Kongresszus címet viselte, 1993-ban zajlott Värskában. A résztvevők nagyra értékelték, hogy ezt a kongresszust már nem észtek hívták össze a számukra, s így nagy előrelépésnek tekintik az első két kongresszushoz képest, mellyel új fejezet nyílik az életükben. Immár nem csak elszenvedői, pusztá tárgyai a róluk szóló konferenciáknak, hanem résztvevői saját életüknek, formálói a róluk kialakított képnek.

A 3. Szetu Kongresszus hangulata igen optimista volt, hiszen ekkor az észt állam még hivatalosan is azon az állásponton volt, hogy a tartui békeszerződésben rögzített határokat vissza kell állítani. A résztvevők egységes nyilatkozatukban rögzítették azt, hogy a szetuk észtekké váltak, noha szeretnének szetuk maradni, s szeretnék kulturális és nyelvi

¹⁴ címe: www.wi.ee

örökségüket gyermekeiknek is továbbadni. Ennek érdekében számos programot indítottak. 1994-ben megalakult a szetu járások szövetsége, amelyben a részt vevő felek különböző gazdasági és kulturális területen működnek együtt. 1995-től kezdve megjelenik a *Setomaa* havi lap, amely a szetu mozgalom szócsöve, s immár az Interneten keresztül is elérhető.¹⁵ Ugyanebben az évben jelent meg a szetu eposz Kuopióban.¹⁶ 1996-tól sugároz az egész délkelet Észtországot befedő „Kaguraadio”, melynek van szetu programja is. 1997-ben a szetu járások szövetsége létrehozta a Szetu Alapítványt, melynek célja a szetuk lakta vidék gazdasági fellendítése. Värskában megnyílt a hagyományos szetu kultúrát bemutató szabadtéri néprajzi múzeum. A tervezett szetu nyelvoktatást egyelőre nem sikerült általánossá tenni Szetuföld iskoláiban, mert a diákok többsége nem szetu, s ők nem akarnak szetu nyelven tanulni.

A 4. Szetu Kongresszus (1996) már a szetu hazájának újraegyesítésébe vetett bizalom megrendüléséről árulkodik. A szetuk úgy érezték, hogy az észtk állam cserbenhagyta őket, mert az európai integrációért és a politikai stabilitás látszatáért cserébe lemond az egyetlen jogos határvonal visszaállításáért való küzdelemről. Az 5. Szetu Kongresszuson (1999), egyre reménytelenebb körülmények között egyszerűen csak a szabad határártjárásukért állnak ki. 2000 folyamán az észtk és orosz hatóságok valóban folytattak tárgyalásokat arról, hogy mindkét oldalon valamilyen keretszámban meghatározott határ menti lakosság szabad átjárást kap, de a tárgyalások azóta sem vezettek eredményre.

8. A szetukérdés politikai vetülete valóban a liberális viszonyulás meg gondolására készíti az észtk kormányt is. Hiszen amennyiben az észtk állam a szetukat önálló etnoszként deklarálná, akkor nyomban elvesztené a petseri észttekkel szemben eddig fenntartott jogait. Márpedig Setumaa orosz oldalán nemcsak szetuk, de észtkek is élnek, akiknek együttes kulturális és gazdasági támogatására Észtkország mindig is erőfeszítéseket tett. Az észtkek nemegyszer hangot adtak már fenyegető vízióiknak, úgy mond, a szetuk érdekében, amely szerint jól megnézhetik magukat a szetuk, hogy ha inkább az önállóságot választják, mert akkor arra a sorsra jutnak, mint a mordvinok (vö. Künnap 1998: 247). Az oroszok ugyanis már tudományosan is igazolták, hogy a szetuk nemcsak hogy önálló népcsoport, hanem ugyanakkor a szovjet-orosz szuperetnosz tagjai is. Nem csodálkozhatunk azon, hogy ezt a megnyilatkozást az észtkek elutasították.

A szetuk identitásával kapcsolatos viszonylag friss orosz forrásnak számít Ivanovnak a Pszkovi területről szóló néprajzi-történeti monográfiája, melynek utolsó fejezetét a szetuknak szentelte (Ivanov 1999). A szetukra s a szetuk eredetére vonatkozó régebbi és újabb források bemutatása és egybevetése után arra a következtetésre jut a szerző, hogy a Livóniából a pszkovi területre vándorolt észtkek alapvetően nem befolyásolhatják a szetuk etnogeneziséről alkotott véleményünket, mert a szetuk bizonyíthatóan őslakosai a területnek. A bizánci kultúrkörhöz való tartozásuk alapvetően meghatározza identitásukat, mely mindig is a kettősség jeleit mutatta: a 19–20. század fordulójáig szetu-orosz, ezután szetu-észtk identitással rendelkeztek.

A szetuk anyagi és szellemi kultúrájának részletes leírásával azt igyekszik bizonyítani, hogy a szetuk mind az oroszoktól, mind az észttektől különböznek. Igen érdekes demográfiai adatokkal szolgál a monográfia. Megállapítja, hogy az ötvenes évekig az endogá-

¹⁵ címe: www.estpak.ee/~setomaa/

¹⁶ Paul Hagu – Seppo Suhonen (szerk.): *Peko. Setu epos.* 1995. Kuopio: Snellman Instituuti A-Sarja 18.

mia dominált a szetuk között (1945–1960 között városban 25%, falun 15% alatti volt a vegyes házasságok aránya), és a területen megszületett minden tizedik gyermek teljesen szetu volt. A '80–'90-es évek fordulójára ez az arány megfordult: a vegyesházasságok aránya eléri a 90%-ot. Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag nem születik olyan gyermek a pszkovi területen, akinek mindkét szülője szetu lenne. 1993-ban végzett felméréséből kiderül, hogy a magukat szetunak vallók 97%-a beszéli is a nyelvet. Majdnem ugyanennyien (94%) oroszul is tudnak, viszont az észtiül tudók aránya csupán 76%. Észtsországi kapcsolataikat csak azok a szetuk emelik ki, akiket rokoni szálak vagy korábbi ottlét (munka, diákévek) emléke oda köt.

Ivanov hangsúlyozza, hogy a szetuk mind az oroszoktól, mind az észtektől megkülönböztetik magukat. A 20. század folyamán ugyan történtek kísérletek az észtesítésükre, ami destruktívan hatott rájuk, de alapvetően megőrizték különbözőségüket. Az 1945-ös határmódosítás sem tudta visszafordítani az észtesedési tendenciát, hiszen az orosz adminisztráció számára is észtek maradtak a szetuk, és önmeghatározásuk nem kapott létjogosultságot.

Monográfiájának a szetukról szóló fejezete végén Ivanov megállapítja, hogy a szetuk önálló etnikai egységet alkotnak, mely az oroszországi szuperetnosz egyik szubetnoszát képezi.

9. A modern szetuidentitás-kutatások egyik legismertebb képviselője Indrek Jääts fiatal tartui etnológus. 1998-ban megjelent könyvét (*A szetuk etnikai identitása*. 1998. Tartu) a következő szavakkal vezeti be: „[A szetuk] az egyes észts regionális alosztályok (pl. mulgik, Hiiumaa-beliék) és az önálló etnosz határmezsgyéjén helyezkednek el”. Ezt megerősítő konkrét példákat is hoz: „Az elmúlt években többször előfordult, hogy szetu népi együttesek finnugor rendezvényeken a többi néppel egyenlő rangon léptek fel. Őket nem sorolják az észtek közé – önállóak. A negyedik szetu kongresszus, a szetuk képviselőgyűlése (ilyen nincs sem a mulgiknak, sem a Hiiumaa-beliéknek) határozatot hozott arról, hogy kéri a szetuk felvételét a Képviselőnküli Népek Szervezetébe. A szetuknak van saját zászlajuk, himnuszuk és eposzuk, s évente egyszer megülik Szetu Királyságuk napját”. És hadd tegyem hozzá, hogy immár van saját írott nyelvük is.

Jääts könyve egyaránt foglalkozik a szetuk múltbeli és a jelenbeli identitásával. Nagy figyelmet szentel a szetuk eredete körül kialakult vitának is, melyekhez ezt a kommentárt fűzi: bárki megvádolása nélkül is el kell ismerni, hogy az autochton elmélet jobban beillik a jelenkori szetu mozgalom imázsába, mint az észtek bevándorlásának elmélete. (Mindkét etnogenezis-elmélet megmagyarázható a meglévő nyelvészeti, régészeti és néprajzi adatok alapján). Jääts felhasználja a korábbi kutatások eredményeit, és ideológiamentesen ütközteti a különféle véleményeket. Fontosnak tartja külön vizsgálni a szetuk identitásának jellegzetességeit Setumaa észtsországi területén, az észts városokba (Tartuba) települt szetuk között, valamint a peccorai kerületben.

Indrek Jääts kutatásai szerint a szetuk etnikai identitását nagymértékben kulturális elemek határozzák meg: a szetu nyelv, a női viselet, a folklór, valamint a vallás. A rokoni kapcsolatok is fontosabb szerepet játszanak a szetuk életében, mint más észtek esetében. Alapvető, érdekközösség-formáló erő a fennálló észts–orosz határ frusztráló korlátja. Mindez politikai mozgalommá avanszálja a szetu mozgalmat, melynek amúgy is sajátja a népi kultúra romantikus tisztelete. A területi identitás (beleértve Setumaa egész területét) ugyanakkor inkább az idősek generációjára jellemző, de ezt az illető település földrajzi fekvése, közlekedési és gazdasági kapcsolatai is nagymértékben befolyásolják.

Az etnikai identitás kettős jellegű, és generációnként is eltérést mutat: a fiatalok inkább észtnek vallják magukat, s csak utána szetunak, az idősebbek fordítva. Az észtesedési tendencia a fiatalok nyelvhasználatában is megmutatkozik. Továbbra is jellemző az, hogy irodalmi nyelven beszélnek a gyermekekkel, hogy ne legyenek nyelvvelhelyességi problémáik az iskolában. A szetu nyelv legaktívabb őrzői és az identitás megtestesítői az idős asszonyok.

Identitás és mozgalom között szintén kimutatható összefüggés. Az erős szetu identitású egyéneket bántja a legjobban a Szetuföldet kettészelő határvonal, s ők a szetu mozgalom aktív tagjai is ugyanakkor. A megkérdezettek több mint fele vélte úgy, hogy a szovjet időkben jobb sora volt a szetuknak, mint most. Ugyanilyen arányban voltak elégedetlenek a szetuk az észt állam politikai tevékenységével. Jáäts megkockáztatja azt a kijelentést, hogy a szetuknak az észt politikával való elégedetlensége az észt állammal és magukkal az észtekkel való elégedetlenségükhöz vezet, akikkel a szetuk egyre inkább szembeállítják magukat. Az is világosan kimutatható, hogy a városokban és központokban erősebb a szetu mozgalom pozíciója és a hagyományörzés iránti érdeklődés, mint a falvakban, ahol viszont a hagyományos kultúra, a nyelv és a vallásosság sokkal élőbb. Ebből úgy tűnik, hogy nyelv és identitás erőssége bizonyos értelemben fordított arányban áll egymással.

10. A Võru Intézet által végzett identitásvizsgálatokat összegzi Külli Eichenbaum és Karl Pajusalu (2001) közös munkája.¹⁷ Az elsőt Jáäts kutatásaival csaknem egy időben végezték 1997 nyarán Setumaa észtországi területén¹⁸ (vö. Võru Instituudi toimõitiseq 2), egy másikat ugyanebben az évben észt és orosz Setumaa 14–18 éves diákjai közt, majd egy harmadikat, immár majdnem egész délkelet Észtorszagra (Võru-, Valga- és Põlvamaara) kiterjedő vizsgálatot 1998-ban. A kutatások célja az volt, hogy képet kapjanak a történelmi Setumaa területén élő szetuk lélekszámáról, identitásáról, nyelvhasználatáról, kulturális sajátosságait befolyásoló tényezőkről és a területi széttagoltság hatásairól.

Kiemelve a nyelvhasználatra vonatkozó eredményeket megállapítható, hogy mind a szetuk, mind a võruiak *inkább* a regionális nyelvet használják, mint az irodalmi észtet. Érdekes azonban, hogy a magukat szetunak vallók nagyobb arányban használják *mindig* a szetu nyelvet (78%), mint amennyire a võruiak a võru nyelvet (63%). A helyi nyelvet *néha* használók aránya ellenben 20, illetve 25%, míg a nyelvet csak nagyon ritkán használó a szetuk között gyakorlatilag nincsen, a võruiak között pedig 12%. A szerzőpáros megállapítja, hogy a szetuk, akik számára nem a nyelvhasználat az identitás egyetlen pillére, nem rejtik véka alá nyelvi helyzetüket. A võruiak számára a regionális nyelv sokkal inkább jelképes. Valószínű, hogy a helyi nyelvhez való viszonyt befolyásolja az adott terület szociális és gazdasági helyzete, valamint az ezzel összefüggésben álló lakossági kedélyállapot is. A szetuk sokkal pesszimistábbak a nyelvük jövőjét illetően, mint a võruiak. Ez szinte biztosan a megoldatlan „saját terület”-konceptióra és a határkérdésre vezethető vissza. Ugyanakkor mindkét csoportban 90 % feletti azok aránya, akik fontosnak tartják, hogy a nyelvük fennmaradjon. A szetuk és a võruiak nem rendelkeznek egységes identitással, ami az eltérő történelmi körülményekkel magyarázható, jelesül a vallási és irodal-

¹⁷ Megjegyzem, hogy a Võru Intézet vizsgálati alanyai nemcsak szetuk, hanem az adott területen lakó, véletlenszerűen kiválasztott személyek voltak.

¹⁸ Az oroszországi területen végzendő vizsgálatához nem járultak hozzá az orosz hatóságok.

mi hagyományokkal és a különböző kultúrkörbe való tartozással (Eichenbaum – Pajusalu 2001: 246). Ennek ellenére maguk a Vöru Intézet munkatársai is a vöru nyelvjárásának tekintik a szetu nyelvet, ugyanúgy, ahogy az észtek a vöruit az észt nyelvjárásának.

11. Saját kutatásaim a szetuk szimbólumrendszerének feltérképezésére irányultak, de nem önmagában, hanem az észtek megfelelő szimbólumrendszeréhez hasonlítva. Arra voltam kíváncsi, hogy van-e valami különbség ebben a két rendszerben, és ha van, akkor mi az, és miért áll fenn. Kérdőíves felmérésemhez az ötletet Kapitány Gábor és Kapitány Ágnes (1999) magyarság-szimbólumokat bemutató könyvéből merítettem.

Ugyanazt a tartalmú kérdőívet küldtem szét észteknek és szetuknak, első lépésben az Internet segítségével, majd az első sikertelen próbálkozás után a szetuknak személyesen is. Le kellett vonnom a következtetést, hogy a szetuk számára az identitás annyira intim kérdés, hogy az Internet személytelensége mögé rejtő ismeretlen előtt nem nyílnak meg. Ehhez személyes ismeretségre van szükség, és nagyfokú bizalomra. Magából a kérdőívől, illetve a kézhez kapott válaszokból pedig az derült ki egyértelműen, a szetukat mindenekelőtt a határkérdéshez való viszonyulásuk különbözteti meg az észtektől. Ugyanis csaknem az összes többi kérdésnél jellemző vagy legalábbis előfordul átfedés, de az észtek közül senki nem írta, hogy legnagyobb problémája „a saját területet kettészelő határ”. Ma már nem annyira a folklór, a viselet vagy a vallás, hanem sokkal inkább a határkérdés teszi a szetukat érdekcsoporttá, s konszolidálja őket egyre inkább etnikai jelleget öltő egységgé.

Felmerül a nehezen megválaszolható, hipotetikus kérdés: mi lenne most a szetukkal, ha nem lett volna határmódosítás 1945-ben. Valószínűleg kevésbé asszimilálódtak volna, hiszen jobban megmaradtak volna kompakt csoportként, ugyanakkor talán jobban integrálódtak volna az észt társadalomba. A jelenlegi helyzetben Jääts szerint is „az idő fogja megmutatni, hogy a szetuk valóban önálló etnosszá formálódnak-e, vagy pedig az észtek része maradnak”. Az idő sok mindent el fog dönteni, hiszen a szetuk a legjobb úton haladnak az észtekkel való teljes asszimiláció felé. A szetu mozgalom mozgatórugója is – értelmét veszítve – ellilan akkor, ha a várva várt határmódosítás egyre kevésbé valószínű. Hadd utaljak Bromlej (1976:19) megállapítására, mely szerint „ha államhatárok felszabdaldják egy nép lakóterületét, az adott nép természetesen nem alkot egységes szervezetet”. Márpedig egységes-egészséges szervezet nélküli etnikai csoport is csak ideig-óráig képes életben maradni, s identitását megőrizni. A „saját terület” valósága az ott honos etnikumnak mintegy a testét alkotja, amelynek védelme az etnikum egyik alapvető feladata. Emellett egy hirtelen végbemenő modernizációs folyamatnak is tanúi lehetünk, amikor is a viszonyítási alap hirtelen megváltozott, jelen esetben a vallási helyett a nyelvi rokonság lett mérvadó, ami az adott társadalomban messzemenő változásokat okozott.

A szetuk identitási problémái alapvetően két okra vezethetők vissza: a 20. századi határmódosításokra és a módszeres észtesítési törekvésekre. Az észteket nemzetté formáló romantikus korszak elmaradt: az első Észt Köztársaságba való betagozódásukkal együtt készen kapták az észt állampolgárságot és bizonyos mértékig a nemzeti tagságot is. Természetesen mindkét fél számára új volt a helyzet, és nem volt előítéletektől mentes a kapcsolatépítés. Az időpont nem kedvezett a szetuk önállóságának, hiszen a 20. század első felére éppen az egységesítési törekvések jellemzők Európa-szerte. Etnikai vagy regionális kisebbségként való létük jogi szempontból teljesen legitim még most is, nem beszélve annak a 19. századi formájáról. Az azóta végbement változások nagymértékben szétforgácsolták a szetuk hajdani egységét, de teljesen meg nem semmisítették.

Jelen körülmények közt, amikor a 3. Szetu Kongresszus lelkesedése alábbhagyott, (hiszen nincs meg a politikai hatalmuk céljaik eléréséhez), az egyetlen lehetőségük az, ha elgondolkoznak valamilyen alternatív megoldáson. Figyelembe véve a jelenleg dominánsá váló európai törekvéseket és a legutóbbi Szetu Kongresszuson megjelenő szándéknyilatkozatot, valamint a szetu levelezési listán tapasztalható, e téma iránti élenkülő érdeklődést, nagyon valószínű alternatívaként merül fel egy ún. Eurorégió kialakítása a történelmi Setumaa területén.

12. Az Európai Unió – mind a jelenlegi, mind a kibővített birodalom – gyakorlati okokból kialakult perifériáin a lakosság nem élvezheti a teljes, minden irányban érvényes és minden értelemben vett mozgásszabadságát. Ez nemcsak a közvetlen utazási és kereskedelmi lehetőségeket érinti hátrányosan. Ennél sokkal nagyobb probléma az, hogy a kialakult új vasfüggöny, az EU és a FÁK közötti határ egyik és másik oldalán lakó családtagokat is elválaszt egymástól. Ezenkívül az Észtországba áttelepült szetuk ingó és ingatlan vagyonukat és szűkebb hazájukkal való kapcsolatukat is egycsapásra elvesztették. Ezek miatt a szetuk ma gyakorlatilag az állampolgárságot nyert menekültekhez hasonló jogokkal rendelkeznek Észtországból, holott regionális kisebbségi jogok illetnék meg őket. Politikailag azonban nagyon tehetetlenek, hiszen még az észti állam iránti lojalitásuk is köti a kezüket. Ugyanakkor az észti állam is gyenge a jelenlegi határ megváltoztatásához, és – alternatív megoldás esetén – erre valójában nincs is szükség. A szetu kisebbség érdekképviseletére azonban igenis szükség van, s ezt a Szetu Kongresszus civil önkormányzat formájában meg is teszi. Ezt az alulról induló kezdeményezést azonban az Észti állam nem tudja vagy nem akarja felvállalni és felülről támogatni. Észtország teljes erejével az EU-ba és a NATO-ba való integrációjára koncentrál, s a szetu kérdés felvetésével nem akarja kockára tenni a felzárkózásban és a csatlakozási tárgyalásokon elért eredményeit.

Ha összehasonlítjuk a szetuk helyzetét más, az EU perifériájára szorult, hozzájuk hasonlóan több országban (köztük az EU-ba felvételét nem kérő országban) is honos kisebbség helyzetével, akkor megállapíthatjuk, hogy a szetuk helyzete azért különleges, mert a Szetuföldet kettészelő határ alig tíz éve jelent a gyakorlatban hermetikus izolációt. Friss seb gyanánt még a varasodás felszakítása nélkül gyógyítható. Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, de főleg Finnország és Norvégia keleti, a volt Szovjetunióval közös határa már ötven vagy még annál is több esztendeje képez ehhez hasonló, sőt egyes időszakokban még áthághatatlanabb határ. Ezekben az országokban a határ mindkét oldalán élő nemzetiségeknek (kolta-lappoknak, karéloknek, inkeri-finneknél, lengyeleknek, ruszinoknak, kárpátaljai szlovákoknak és magyaroknak), a szigorú határellenőrzések kezdete óta eltelt időszak alatt valószínűleg már lazultak a kapcsolataik a határ másik oldalán lakó rokonaikkal. Önként vállalt vagy kitelepítések nyomán végbement nyugati emigrációjukkal pedig elvesztették ingatlanjaikat is, és azóta minden bizonnyal teljes mértékben alkalmazkodtak az új gazdasági és kulturális feltételekhez.

Mindannyian keserőséggel gondolunk a második világháborúval együtt járó s az azt követő etnikai tisztogatásokra és asszimilációs törekvésekre. Ennek még egyszer nem szabad bekövetkeznie – vallják többek között az európai eszme megalkotói is. Az egységes Európa felelőssége többek között abban áll, hogy milyen mértékben tud hozzájárulni etnikai, nyelvi és regionális sokszínűségének megőrzéséhez. Tudvalevő, hogy sem az identitás, sem az etnosz nem határozható meg állandó entitásként, hiszen a körülmények függvényében mindkettő változást mutat. A szetuk önmeghatározásában a 19. század második felében még a vallási azonosságtudat dominált. A környező népesség – vőruiai,

észtek és oroszok – egységtudatának erősödése nyomán, mintegy azok reflexiójaként a 19. század végére megszületik a még bizonytalanul önálló szetu nép, amelyet a 20. század elejétől fokozatosan magához szippant az ugyancsak gyermekcipőben járó észti nemzet tudat. Ezzel a szetuk hovatartozásának alakulásában egyre nagyobb szerephez jut az etnikus azonosságtudat, mely azonban korántsem jelenti a vallásos kötődés megszűnését, csupán jelentőségének csökkenését hozza magával. A szetu régió ezzel egy időben válik a domináns észti nemzetnek mintegy élő néprajzi múzeumává. A saját terület egységének megszűnte utáni vákuum hatására tudatosul a szetukban a régióval való azonosulásuk. Identitásuk megőrzéséért pedig ma már kénytelenek újabb szerveződési formában a külső környezetük számára is olvasható jeleket közvetítő politikai egységgé formálódni.

Az EU 2004-es bővítésével a szetuk Észtországon és Oroszországon kívül a Közösség kisebbségévé is válnak, s ezzel egyúttal lehetőségük nyílik arra is, hogy sorsukat egy, az észti államénál erősebb politikai hatalom védelmébe helyezték. Már csak az a kérdés, hogy az EU hajlandó lesz-e egy, a határain túlnyúló regionális kisebbségpolitika gyakorlására, vagy a belső szabadság biztonságos fenntartása érdekében inkább szemet huny a periferiális problémák fölött.

Felhasznált irodalom

- Barth, Fredrik 1969: Introduction. – Barth (szerk.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Culture Difference*. Oslo.
- Berg, Eiki (szerk.) 1997: *Common Border, Shared Problems. Research reports*. Tartu: Lake Peipsi Project.
- Bromlej, J. V. 1976: *Etnosz és néprajz*. Budapest: Gondolat.
- Buk, Willem 1909: *Petserimaa eestlased*. Tartu: Postimees kirjandus.
- Eichenbaum, K. – Pajusalu, K. 2001: Setukaisten ja võrukaisten identiteetit.
- Eichenbaum, K. – Määttä, N. – Sulkala H. (szerk.) 2001: *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivirantaan. Vähemmistökielten tutkimus ja koulutusverkoston raportti II*. Oulu: Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 18.
- Ernits, Enn: Setu(kas). – *Emakeele Seltsi Aastaraamat 31*: 37–41.
- Hagu, Paul 1978: Setude etnogeneesi agraartavandi valgusel. – *Keel ja Kirjandus 1978/10*: 616–623.
- Hagu, Paul 1995: Setukaisten identiteetin ongelmat. – Saارينen, T. – Suhonen, S. (szerk.) 1995: 169–181.
- Hörn, Aare 1995: Setukaisten ortodoksisuus ennen ja nyt. – Saارينen, T. – Suhonen, S. (szerk.) 1995: 182–188.
- Ivanov 1999: П. Иванов: Сету. История, культура, современные этнические процессы. – *Историко-этнографические очерки Псковского края*. Псков 1999: 26–308.
- Jääts, Indrek 1998: *Setude etniline identiteet*. Tartu.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1999: *Magyarság-szimbólumok*. Budapest: Európai Folklor Központ – Teleki László Alapítvány.
- Künnap, Ago: Kust on pärit võru keel? – *Akadeemia 1998/2*: 247–251.
- Laanest, Arvo 1982: *Einführung in die ostseefinischen Sprachen*. Hamburg: Busche Verlag.
- Lallukka, Seppo 1990: *The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.

- Laul, Silvia 1986: Kas lõunaestli murdealade kujumine on arheoloogiliselt jälgitav – *Eesti Selsi Aastaraamat 30*: 28–38.
- Loorits, Oskar 1959: About the Religious Concretism of the Setukesians. – *SUSA 61/5*: 1–49.
- Mägite, Julius 1957: Petserimaast, selle uurimusest ja setude päritolust. – *Meie maa. Eesti sõnas ja pildis. IV. Lõuna-Eesti*. Lund 1957: 165–173.
- Moora, H. (szerk.) 1956: *Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumus*. Tallinn.
- Pomozí Péter 2000: Az észet nyelv. In: Nanofszky György (szerk.) *Nyelvrokonaink*. Budapest. 209–218.
- Richter, (J)elisaveta 1979: Интеграция сету с эстонской нацией – *Eesti talurahva majanduse ja oleme arenguhooni 19. ja 20. sajandil*. Tallinn.
- Sarv, Vaike 1998: Etnonüümid ja setu identiteet. – *Keel ja Kirjandus 1998/5*: 302–314.
- Saarinen, Tuija – Suhonen, Seppo (szerk.) 1995: *Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajoilla*. Kuopio: Snellman Instituuti A-Sarja 19.
- Seto kongress 3*. 1993 Tartu.
- Seto Kongress 4*. 1996 Värska.
- Seto Kongress 5*. 1999 Värska (csak az interneten: <http://zone.ee/setoleht/Vsetokongress.htm>).
- Võro Instituudi toimõtiseq 1. = Karl Pajusalu – Jüvä Sullõv (szerk.) 1997: *Läänemeresoome lõunapiir*. Võru.
- Võro Instituudi toimõtiseq 2. = Külli Eichenbaum (szerk.) 1998: *Setomaa põlisasustuse säilimise võimalused*. Võru.
- Võro Instituudi toimõtiseq 3. = Nele Reimann – Tõnu Tender (szerk.) 1998: *Lõunaestli keelest ja kirjakeelest*. Võru.
- Võro Instituudi toimõtiseq 4. = Jüvä Sullõv – Karl Pajusalu (szerk.) 1998: *Läänemeresoome väikesed keeled*. Võru.
- Võro Instituudi toimõtiseq 6. = Karl Pajusalu – Tõnu Tender (szerk.) 1999: *Läänemeresoome perifeeriad*. Võru.
- Võro Instituudi toimõtiseq 7. = Kauksi Ülle – Nele Reimann (szerk.) 2000: *Võro kirjanduse luumine*. Võru.
- Võro Instituudi toimõtiseq 8. = Kadri Koreinik – Jan Rahman (szerk.) 2000: *A kiilt rahvas kynõlõs*. Võru.
- Võro Instituudi toimõtiseq 10. = Karl Pajusalu – Jüvä Sullõv (szerk.) 2000: *õdagumeresoomõ piirisüämeq*. Võru.
- Zsirai Miklós 1994: *Finnugor rokonságunk*. Budapest: Trezor kiadó.